

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

H.Isakov, Sh.O.Toraxanov, I.R.Askarov	
Anorning meva po'sti tarkibidagi vitaminlar miqdorini YSSXda aniqlash va ularni taqqoslash	353
M.B.Radjabova	
Mustaqillik yillarida turar-joy muammolari va xususiylashtirish jarayonlari	357
U.Q.Muminova	
"Mahbub UL-Qulub" dagi turkiy so'zlarning hozirgi o'zbek adabiy tiliga munosabati	360
D.Z.Mukumova	
Shayx Kamol Xo'jandiy G'azallaridan Ismat Buxoroiyning ta'sirlanishi	365
D.L.Homitov	
Klassik fors va hozirgi tojik tillaridagi qisqa unilarning fonologik qiyosiy tahlili	369
H.X.Eshova	
Milliy ma'naviyatning tahdidlar obyektiga aylanishining sabablari	376
D.I.Umirzakova	
Bo'lajak xorijiy til o'qituvchilarining tolerantlik tafakkurini "Soft skills" asosida rivojlantirish modeli	379
M.A.Mirzaraximov	
Ta'lim tizimida sun'iy intellekt asosida ishlovchi chatbotlardan foydalanish	385
S.T.Xakimov	
Turli yoshdagi voleybolchilarning jismoniy tayyorgarlik va jismoniy rivojlanish darajasi xususiyatlari.....	389
M.M.Mamatkodiroy	
Umumiy o'rta ta'lim maktablarida darsdan tashqari ishlarni tashkillashtirishlarida axborot texnologiyalarni o'rni (tabiiy fanlarni o'qitish misolida)	394
B.M.Mo'Ilayev	
Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion pedagogik texnologiyalarni loyihalashga tayyorlash usullari	398
B.S.Sharipova	
Bo'lajak biologiya o'qituvchilarini o'quvchilarda bioetik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari	403

**BO'LAJAK BIOLOGIYA O'QITUVCHILARINI O'QUVCHILARDA BIOETIK
MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI****ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ БИОЭТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У
СТУДЕНТОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ****PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF BIOETHICAL CULTURE IN
STUDENTS OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS****Sharipova Barno Salimovnaning¹****¹Sharipova Barno Salimovnaning**

– Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya

Mazkur maqolada O'quvchilarda bioetik madaniyatini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari dolzarb vazifa bo'lganligi, bu tarixiy jarayon va bioetika paydo bo'lishining tarixiy omillari, sabablari, muammoli jarayonlarini ko'rib chiqish va o'quvchilarda bioetik tarbiya hamda pedagogikaning bog'liqligi har qanday davr uchun ma'naviy ozuqa ekanligini yoritilgan.

Аннотация

В данной статье актуальна задача теоретико-методологических основ развития биоэтической культуры у студенческой молодежи, актуален данный исторический процесс и исторические факторы, причины, проблемные процессы возникновения биоэтики, связь общечеловеческой ценности и педагогики. любой эпохи. Объясняется, что это духовная пища.

Abstract

In this article, the theoretical-methodological foundations of the development of bioethical culture among students is an urgent task, this historical process and historical factors, causes, problematic processes of the emergence of bioethics, and the connection between human value and pedagogy are relevant for any era. It is explained that it is spiritual food.

Kalit so'zlar: Bioetika, texnika va globallashuv, madaniyatlararo munosabatlar, amaliy ko'nikmalar, uzluksiz ta'lim, individual sifatlar, iqtisodiy taraqqiyot, ta'lim standartlari, ta'lim va tarbiya, ilmiy-metodik, subyektiv yangilik.

Ключевые слова: биоэтика, технологии и глобализация, межкультурные отношения, практические навыки, непрерывное образование, индивидуальные качества, экономическое развитие, образовательные стандарты, образование и обучение, научно-методические, субъективные новости.

Key words: Bioethics, technology and globalization, intercultural relations, practical skills, continuous education, individual qualities, economic development, educational standards, education and upbringing, scientific-methodical, subjective news.

KIRISH

“Bioetika” atamasi ilmiy iste'moldagi nisbatan yangi atama hisoblanadi. Ushbu atamani paydo bo'lishi haqida ilmiy adabiyotlarda ikki xil qarash mavjud. Ayrim manbalarda [1] ushbu atamani Amerikalik mashhur onkolog vrach Van Ranseler Potter (1911-2001) ilk bor ilmiy muomalaga kiritgan, degan yondashuvlar mavjud va bu asosan rus tilidagi manbalarda uchraydi. Ingliz va nemis tilidagi ayrim manbaalarda [2] esa, nemis ilohiyotchisi Frits Jaxr 1927-yil “Kosmos” jurnalida e'lon qilgan maqolasida “Bio-Ethik” terminini ishlatgani ammo, amerikalim olim V.R. Potter tomonidan ushbu atama yaxshiroq ifodalanganligi aytib o'tilgan.

Har ikki holatda ham bioetikaning shakllanishi va rivojlanishida Potterni hissasini beqiyos. Potter insoniyat farovonlikka erishish uchun ijtimoiy va tabiiy fanlar o'z ilmiy yutuqlarini uyg'unlashtirishi lozimligini, “Omon qolish fani shunchaki fan emas, ikki muhim va zaruriy elementlar – biologik bilim va axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtirgan yangi donishmandlik bo'lishi kerak” [3] ligini ta'kidlaydi.

U o'zining “Bioetika – kelajakka ko'prik” kitobida “bioetika” atamasini ilmiy izohini berish bilan bir qatorda xalqaro amaliyotda keng quloch yo'yan etika bo'yicha fanlararo qo'mitalar tashkil etish g'oyasini ham ilgari surgan. Bu olimning asosiy g'oyasi yer yuzida hayotni saqlab qolish maqsadida gumanitar fanlar va biologiya fani muammolarini o'zaro hamjihatlikda hal etishdan iborat bo'lgan. Uning fikricha, aynan “Normal va barqaror sivilizatsiyada insonning tur sifatida uzoq muddat yashab qolishi etika normalari tizimini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashni taqozo etadi”. [4] Etika normalarining mazkur tizimini V.R.Potter “global bioetika” deb nomlaydi. Global bioetikani

tibbiyot etikasi, bioetika, atrof muhit etikasiga bo'linishini ilmiy jihatdan isbotlab beradi. Potterning fikriga ko'ra, "Bioetika insoniyatning yashab qolishini ta'minlash va butun kishilik jamiyatining sog'lig'ini saqlash uchun tibbiyot etikasi bilan atrof muhit etikasi (ekoetika)ni jahon miqyosida birlashtiruvchi ko'priki bo'lishi lozim"[5]

O'quvchilarda bioetik tarbiya - o'quvchilarning hayotdagi go'zallikni to'liq idrok etish va to'g'ri tushunish va ulardan oqilona foydalanish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan turli pedagogik va bioetik faoliyatni tashkil etish jarayonidir.

Chuqur bilimlarni yuksak axloq va madaniyat bilan uyg'unlikda o'zida mujassamlashtirgan mutaxassislargina jamiyat ravnaqini ta'minlay oladi. Bugungi kunda ma'naviy jihatdan boy shaxsni voyaga yetkazish faqat ta'lim sohasining asoslaridan va dolzarb muammolaridan biri bo'libgina qolmasdan, balki milliy xavfsizlikni ta'minlash omili, huquqiy, ochiq fuqarolik jamiyatini shakllantirish vositasi, uning barqaror rivojlanishiga erishish sharti hamdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni asosida belgilangan 22-maqсад ijrosini ta'minlash,[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 25-noyabdagi PQ-4899-son "Biotexnologiyalarni rivojlantirish va mamlakatning biologik xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2020-yil 12-avgustdagi PQ-4805-son "Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 11-maydagi 275-son "Biologik xilma-xillik haqidagi konvensiyaning bioxavfsizlik bo'yicha Kartaxena protokoli (Monreal, 2000-yil 29-yanvar) qoidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda omillarni nafaqat ta'lim tizimida, balki oliy ta'limidan ham boshlagan holda talabalarda bioetik madaniyatini rivojlantirish, bioetik bilimlarni shakllantirishga tayyorlashning pedagogik tizimini takomillashtirishni ijtimoiy-pedagogik zaruratga aylantirmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ta'limda zamonaviy raqamli va axborot texnologiyalarining qo'llanilishi – bu dunyo ta'lim jarayoni rivojining muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri. Hozirgi kunga kelib ta'lim jarayonining deyarli barcha bo'g'inlarida va fan sohalarida axborot texnologiyalari vositalaridan unumli foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Raqamlashtirish ta'lim olish jarayoniga chuqur kirib bormoqda. Raqamli texnologiyalariga asoslangan yangi ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini jadallashtirish, o'zlashtirish tezligini oshirish, keng bilimlar omboridan axborotlarni qabul qilish, bu bilimlarni chuqur o'rganish va o'zlashtirish imkonini bermoqda.

Qadimgi davr mutafakkirlari Suqrot, Aflotun, Arastularning ilmiy-pedagogik fikrlari orasida tabiat va inson o'rtasidagi oqilona munosabat masalasi yetakchilik qilgan.

Inson salomatligi, sog'lom turmush tarzi, tibbiy madaniyatiga oid dastlabki qarashlarni bebaho ma'naviy meros «Avesto»da ham kuzatish mumkin. Unda ovqatlik mahsulotlar, ularning tarkibiy mutanosibli, ovqatlanish rejimi va tartibi haqida ta'kidlanar ekan non hayot manbai, sut mahsulotlari kuch bag'ishlashi aytib o'tilgan. Ovqat tayyorlashga katta e'tibor qaratilgan, yaxshi va chiroyli niyatlar bilan tayyorlanishi, jahl chiqqanda esa tayyorlanmasligi kerakligi aytilgan. [6]

Bugungi kunda butun dunyoda hayotda, jamiyatning turli sohalarida bioaxloq qoidalariga amal qilish bo'yicha bahslar ketmoqda. Qadimgi yunon tilidan olingan bioetika (inson faoliyatining hayotda, tibbiyot va biologiyada hayvonlarga nisbatan munosabati bo'lib, ilk marotaba mazkur tushunchani 1927-yili Fris Jaxr tilga olgan bo'lsa, 1969-yili amerikalik onkolog va biokimyogar V.Potter uni muomalaga kiritdi. Van Rensseler Potter o'zining "Bioetika – kelajakka ko'priki" nomli asarida gumanitar fanlar hamda tabiatshunoslar, biologlar faoliyatini insonlar hayotini kamsitmaslik va hayvonlarga nisbatan do'stona muomalada bo'lishga chaqirdi. Uning fikricha "Yashab qolish ilmi nafaqat oddiy fan sifatida o'rganilishi, balki o'zida biologik bilim va umuminsoniy qadriyatlarni birlashtirgan yangi donolik bo'lishi lozim. Shu sababli mazkur yo'nalishni bioetika, deb atashni taklif etaman". 1999-yili Kosto-Rikada bioetika masalalariga bag'ishlangan anjumanda V.Potter nutq so'zlar ekan, "Men barchangizdan bioaxloqni mas'uliyat, kompetentlik talab qiluvchi hamda barcha madaniyatlarni o'zida mujassam etgan va gumanizmni targ'ib etayotgan yangi etika ta'limoti sifatida qabul qilgan.

“Bioyetika” atamasi ilmiy iste’moldagi nisbatan yangi atama hisoblanadi. Ushbu atamani paydo bo’lishi haqida ilmiy adabiyotlarda ikki xil qarash mavjud. Ayrim manbalarda [3]ushbu atamani Amerikalik mashhur onkolog vrach Van Ranseler Potter (1911-2001) ilk bor ilmiy muomalaga kiritgan, degan yondashuvlar mavjud va bu asosan rus tilidagi manbaalarda uchraydi. Ingliz va nemis tilidagi ayrim manbalarda [4]esa, nemis ilohiyotchisi Frits Jaxr 1927-yil “Kosmos” jurnalida e’lon qilgan maqolasida “Bio-Ethik” terminini ishlatgani ammo, amerikalim olim V.R. Potter tomonidan ushbu atama yaxshiroq ifodalanganligi aytib o’tilgan.

NATIJALAR

Bugun dunyoning ilmiy manzarasi tubdan o’zgarimoqda. Barcha sohalarda bo’lgani kabi zamonaviy pedagogikada ham yangi masalalar va muammolar baxs maydoniga kelmoqda. Tabiiy fanlar doirasida misli ko’rilmagan yutuqlar qo’lga kiritilmoqda. Fan va texnologiyalarning rivoji natijasida tibbiyot sohasidagi tadqiqotlarni yangi yo’nalishlariga asos solinmoqda. O’tgan asrning ikkinchi yarmida, tibbiyot-biologiya fanlarining pedagogic metodologiyasi va istiqbolli texnologiyalarini rivojlanishiga zamin yaratmoqda. Sababi tibbiyot sohasidagi ko’plab yangi texnologiyalar jamiyat hayotiga samarali tadbiiq etilmoqda.

MUHOKAMA

Ma’lum ma’noda bioetika O’zbekistonda yangi fan tarmog’ini shakllanishiga ta’sir etdi. 1994-yildan jahonning barcha tibbiyot maktablariga bioetika kursini kiritish haqidagi JSST tavsiyalari bilan O’zbekiston davlat ta’lim tizimiga bioetika fani kiritilmagani o’rtasidagi tafovut mavjud edi. O’zbekistonda bioetika bo’yicha tadqiqotlar 1998-yil uning tarkibiga kirgandan keyin boshlandi. “2003-2004 yillarda 1-ToshDTUda vrachlar malakasini oshirish (DTD) bioetika fakultativ kurs sifatida taklif qilingan. Prof. Z.Muhamedova muallifligida 2004, 2005, 2007, 2009, 2015-yillarda bioetika bo’yicha o’quv qo’llanma, monografiya, darsliklar chop etildi”. [7] O’zbekiston, Gruziya, Moldova, Rossiya va Tojikistonda bioetika davlat o’quv standartiga kiritilgan.

O’zbekistonlik olimlardan B. Ziyomuxamedov, A.S.To’xtayev, E.V.Qodirov, O.Qudratov, J.Xolmurodov, A.N.Nigmatov kabilar o’z tadqiqotlarida bioetika tushunchasi, uning mazmuni, atrof-muhit va inson munosabatlarining turli iqtisodiy, tabiiy, ijtimoiy aspektlari, ekologik ta’limning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini o’rgandilar. L.T.Shonosirovaning ilmiy tadqiqotida maktabgacha yoshdagi bolalarda ekoetik kompetentlikni shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. M.A.Yuldashev, M.M. Abdullayeva, N.Ashurovalarning ilmiy tadqiqotlarida boshlang’ich sinf o’quvchilarida ekologik bilimni shakllantirish, P.S.Sultonov va B.P.Ahmedovlarning kitobida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslariga oid masalalar tadqiq etilgan. Pedagog olimlardan I.Sh.Ismatov atrof-muhitga nisbatan mas’uliyatli munosabatni maktab o’quvchilarida anorganik kimyo fani asosida shakllantirish borasida, M.R.Xalilova ekologik ta’lim va tarbiya jarayonida o’z e’tiborini maktabgacha ta’lim muassasalari katta guruh yoshidagi bolalarda ekologik tushunchalarni shakllantirish, N.O’.Nishonova esa adabiy ta’lim jarayonida, aniqrog’i uning ko’magida umumiy o’rta ta’lim maktabi o’quvchilarining ekoetik kompetentligini rivojlantirish muammolarini tadqiq qilishgan. M.B.Rahimqulova tadqiqotining o’ziga xosligi unda ekologik qadriyatlarini darsdan tashqari mashg’ulotlar asosida boshlang’ich sinf o’quvchilarida shakllantirish masalasiga bag’ishlangan.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, hozirgi vaqtda jamiyat ijtimoiy-madaniy hayotini yanada chuqurroq anglashga bo’lgan qiziqish kengayib, tobora o’sib borayotgani sir emas. O’quvchilarning mavjud bilimlarni o’zlashtirishi va ularni amaliy hayotda qo’llash natijasida huquqiy madaniyat, tibbiy madaniyat va atrof-muxitga oqilona munosabat sifatida ekologik madaniyat, pedagogik jarayonga ijobiy munosabat sifatida bioetik madaniyat vujudga keladi. Bu borada bioetika madaniyatning insonparvarlashuviga o’zining munosib xissasini qo’shadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Sass, Xans-Martin (2007). Fritz Yaxrning 1927 yilgi bioetika tushunchasi. Kennedi Inst axloqi J. 17 (4): 279-95.
2. Lolas, Fernando (2008). "Bioetika va hayvonlarni tadqiq qilish: shaxsiy nuqtai nazar va Fritz Yaxrning hissasi to’g’risida eslatma". Biologik tadqiqotlar (Santago). 41 (1): 119-23. doi: 10.4067 / S0716-97602008000100013. PMC 2997650. PMID 18769769.
3. Goldim, J. R. (2009). Bioetika boshlanishini qayta ko’rib chiqish: Fritz Yaxrning hissalarini (1927). Perspekt Biol Med, Sum, 377-80.

4. Martensen R (2001 yil aprel). "Bioetika tarixi: insho sharhi". Tibbiyot tarixi va ittifoqdosh fanlari jurnali. 56 (2): 168-175. doi:10.1093 / jhmas / 56.2.168. PMID 11392084 - MUSE loyihasi orqali.
5. Bracanovic, T (iyun 2012). "Integratsion bioetikadan psevdologiyaga". Rivojlanayotgan dunyo bioetikasi. 12 (3): 148-56. doi: 10.1111 / j.1471-8847.2012.00330.x. PMID 22708689.
6. Mukhamedova Z. M. Bioethics in Uzbekistan: History, Issues, Prospects //Asian Bioethics Review. - 2015. - T. 7. - № 5. - С. 501-511.
7. Мухамедова З. М. Интеграция гуманитарных наук в медицинское образование: проблемы и перспективы //Journal of Health Development. - 2019. - № 1 (30). - С. 37-45.
8. Mukhamedzhanovna M. Z. et al. Bioethics-Paradigm of Humanization of Medical Education //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. - 2021. - С. 125-133.
9. Mukhamedzhanovna M. Z., Akmalovna U. N., Nugmanovna M. A. The Uzbek Model of Bioethics: History and Modernity //Malim: jurnal pengajian umum asia tenggara (SEA Journal of General Studies). - 2020. - T. 21.
10. Мухамедова З. М. Этические категории в клинической стоматологии //Гуманитарный трактат. - 2017. - № 15. - С. 22-25.